

پیشگیری جنایی از فساد مالی و جرایم اقتصادی

تالیف
فیروز امیری

انتشارات قانون یار

1396

فهرست مطالب

فصل اول.....	۹
کلیات	۹
فصل دوم.....	۴۳
ابعاد آسیب شناسی فساد در نظام جنایی ایران	۴۳
فصل سوم.....	۵۷
بررسی سیاست جنایی ایران در مقابل فساد	۵۷
منابع و مآخذ.....	۱۲۱

مقدمه

امروزه اقتصاد نقش کلیدی در زندگی بشر بازی می کند. به همین دلیل مبارزه با مفاسد اقتصادی دارای جایگاه منحصر به فردی است. برای جرایم اقتصادی عناوینی چون مفاسد اقتصادی، جرایم یقه سفیدها (که مقام مرتکب وجه تسمیه قرار گرفته است) و اصطلاح جرایم سازمان یافته (جرایمی که هدف وغایت آن کسب قدرت مادی است که با نبوغ فرد به وقوع می پیوندد و نیاز به برنامه ریزی دارند.) و ... به کار میرود. شواهد زیادی در دهه های اخیر نشان می دهد که اثرات فساد در تمامی جنبه ها منفی بوده و فساد تاثیر منفی و نامطلوبی بر رشد سرمایه گذاری اقتصادی و هدر رفتن منابع مالی کشور می شود. این امر یکی از معضلات مهم اکثر جوامع محسوب می گردد که آثار اقتصادی سیاسی و اجتماعی بسیار منفی را به دنبال دارد. امروزه با توجه به گسترش و سهولت ارتباطات و پیشرفت فن آوری، این آثار مخرب، محدود و منحصر به یک یا چند کشور نشده بلکه نظم و امنیت جهانی را نیز مختل می نماید. ولی آنچه در این باره مهم است، این است که فساد اداری دیگر محدود به ارتشاء نبوده بلکه تمامی جرایم و تخلفات مالی کارکنان دولت را در برمی گیرد که مهمترین مصادیق مجرمانه آن ارتشاء اختلاس، اعمال نفوذ ناروا، داراشدن غیرقانونی و... می باشد. با توجه به خطرات فوق العاده این دسته از جرایم، مبارزه مؤثر و هماهنگ با آن مستلزم تدوین یک سیاست کیفری مؤثر و کارآمد و علاوه بر آن پرداختن به تدابیر پیشگیری از فساد می باشد که با توجه به مظاهر فراملی این نوع از جرایم علاوه بر تدابیر ملی و داخلی، به صورت منطقه ای یا جهانی از اهمیت بسزایی برخوردار است .

دولتها همواره تلاش دارند با سیاستگذاری ها و اجرای برنامه های گوناگون خود را در حوزه اقتصاد کارآمد جلوه دهند. یکی از موانع ومعضلات مهم در این زمینه وجود و بروز مفاسد اقتصادی است. جرائم اقتصادی از جمله جرایمی هستند که مجرمین با شیوه و شگردهای پیچیده مرتکب این جرم می شوند که کشف آنها به سادگی میسر نیست. در جهان امروز گستردگی فعالیت های اقتصادی موجب شده تا اعمال غیرقانونی در حوزه اقتصاد در پوشش های جدیدی ظاهر شود که در سال های گذشته سابقه روشنی از آن وجود ندارد.

هرچند پدیده بازار سیاه و قاچاق کالا همواره از مصادیق فساد اقتصادی قلمداد شده و ارتشا و رباخواری از گذشته های دور مورد نکوهش بوده است اما دامنه این گونه کارها با افزایش حوزه قدرت وسیعتر شده است تا جایی که در کشورهایی که قدرت پاسخگویی افکار عمومی نیست، نفوذ طیف های خاص در برخورداری از امکانات، شرایط فعالیت های شفاف را از بین می برد. از این رو، شناخت موقعیت ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه در شاخص های شفافیت اقتصادی امری ضروری است، زیرا تأکید همه مقام های عالی رتبه کشور برای سلامت اقتصادی نشان می دهد با وجود همه تلاش های انجام شده، هنوز سلامت اقتصادی در ایران به دست نیامده است. به طور کلی، فساد اقتصادی پدیده ای چندبعدی است. بدین معنی که گسترش فساد اقتصادی به کارآمدی سیستم قانونگذاری و شرایط سخت اقتصادی و بهبود بخش عمومی، نوسان مهارت های فساد اقتصادی و آمادگی برای ورود به عرصه فساد اقتصادی باز می گردد. به عبارت دیگر، در شرایطی که عموم جامعه فساد را پذیرفته اند و آن را لازمه فعالیت های خودمی دانند، گرایش به رشوه و انواع فساد پذیرفته می شود. در این پژوهش به موضوع سیاست جنایی ایران در رابطه با جرم انگاری فساد مالی، اداری، جرائم اقتصادی و راههای مقابله و پیشگیری از آن پرداخته می شود و در این راستا به قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد ارجاعاتی داده می شود و این قانون جدید التصویب نیز مورد توجه و بررسی قرار می گیرد.

فصل اول

کلیات

۱-۱. تبیین و بررسی فساد

فساد از لحاظ لغوی به معنای تباهی و در هم شکستن یک مجموعه و از لحاظ اصطلاحی به معنای بد کار کردی صاحب منصبان از موقعیت دولتی برای مقاصد شخصی است.^۱ تاریخچه بحث راجع به مفهوم فساد و ضرورت مبارزه با آن به هزاران سال پیش است به ویژه در قانون نامه ها، از جمله قانون نامه حمورابی باز می‌گردد. فساد در معنای تباهی در نوشته های ارسطو و افلاطون پیرامون عدالت و اخلاق نیز به چشم می‌خورد.^۲

در هر حال، برای پرداختن به هر موضوع، ابتدا باید مفهوم و ماهیت آن را مشخص کرد. با کنار هم گذاشتن تعاریف و مصادیق مختلف از یک پدیده، در نهایت می‌توان به یک تعریف و حداقل برداشت دست پیدا کرد. خصوصاً آن که برخی نهادهای رسمی و غیررسمی بین‌المللی نیز بر این مبنا اقدام به ارائه تعریف می‌کنند که به حل مشکل کمک کند. روش ما نیز در بیان تعریف و مفهوم فساد به همین صورت بوده است.

۱-۱-۱. مفهوم و شناخت فساد

مفهوم لغوی و اصطلاحی (کاربرد اهل فن) اگرچه به یکدیگر نزدیک هستند و به عبارت دیگر دور از یکدیگر نیستند، آنچه در اسناد و پژوهش‌های مربوطه تحت مفهوم لاتین بحث شده است، جزء خاصی از مفهوم کلی فساد^۳ را تشکیل می‌دهد. این تفکیک در حقوق داخلی چندان شناخته شده نیست. ریشه لغت «Corruption» از فعل لاتین به معنی «شکستن چیزی» آمده است. در فرهنگ حقوقی^۴ ذیل لغت **Corruption** تعاریف زیر آمده است:

۱. گمراهی، تباهی یا معیوب کردن کمال، درستی و اصول اخلاقی، خصوصاً

اخلال در امر انجام صحیح وظایف از سوی یک کارمند دولت به واسطه رشوه؛

---

^۱ این تعریف و مفهوم اصطلاحی از فساد با تعریف ارائه شده از سوی بانک جهانی همخوانی دارد: فساد عبارت است از سوءاستفاده از اختیارات دولتی برای کسب منافع شخصی. به نقل از حاجیان، حسن، قانون ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد و تهدیدها و فرصتهای آن برای اعضای شاغل در جامعه حسابداران ص ۷۹

^۲ حبیبی (نادر)، فساد اداری، ۱۳۷۵، نشر وثقی. ص ۶۷

^۳ Corruption

^۴ Black

۲. عمل انجام دادن برخی کارها به هدف دادن برخی امتیازات در تناقض با وظیفه کارمند و حقوق دیگران؛ سوءاستفاده کارمند یا امین از مقام و موقعیت برای ایجاد منافع خواه برای خود یا دیگری برخلاف حقوق سایرین.^۵

اما معادل کلمه **Corruption** در زبان فارسی کلمه «فساد» به فتح ف، به لحاظ لغوی یک کلمه عربی است که از ریشه فسد- بفسد و فسد- فسادا- فسودا، به معنی خرابی، خروج هر چیز از حالت طبیعی و صحیح آن و ضدصلاح (درستی، راستی) به کار رفته است. همچنین در فرهنگ لغت عربی، واژه فسد به معنی خلاف مصلحت برمی گردد و جمع مفاسد است. فاسد و مفسد اسم فاعل هریک از آن‌ها را تشکیل می‌دهد.

در آیه ۱۱ سوره بقره هر دو واژه از ریشه فساد و صلاح به کار رفته است؛ آن‌جا که در بیان خصوصیات منافقان می‌فرماید: «و اذا قيل لهم لا تفسدوا فی الارض قالوا انما نحن مصلحون»: و چون به آنان گفته شود در [این] سرزمین فساد نکنید، گویند ما که اهل صلاحیم. همچنین آیه ۱۲ سوره بقره در جواب ایشان می‌فرماید: «الا انهم هم المفسدون و لكن لا یشرعون»: بدانید که ایشان اهل فسادند ولی خود نمی‌دانند.^۶ در ۴۹ آیه از آیات قرآن کریم مشتقات واژه «فسد» استعمال شده است.^۷ راغب، فساد را به معنای خارج شده شی از حالت اعتدال دانسته و می‌نویسد: «الفساد خروج الشيء عن الاعتدال، قليلا كان الخروج عند او كثيرا و يضاره الصلاح و يستعمل ذلك فی النفس و البدن الشیاء الخارجه عن الاستقامه». به نظر می‌رسد تعریفی که راغب از فساد ارائه می‌دهد، تعریف جامعی است که مصادیق دیگر فساد را نیز در خود جای می‌دهد. تتبع در آیات قرآن کریم نیز مؤید کلام راغب است. زیرا با وجود آن‌که فساد در آیه «ظهر الفساد فی البر و البحر بما کسبت ایدی الناس» (روم ۴۱: به خاطر کار و کردار آدمیان

^۵ . Garner (Bygan A) Black's Law Dictionary & Edition, (2004 Thomas – West Publisher), p.371.

^۶ دهقانان (حامد)، مدیریت بر مبنای شایستگی (ضرورت و راهکارها)، نشریه مجلس و پژوهش سال ۱۳۸۷، ۱۳، شماره

^۷ بای، حسینعلی، افساد فی الارض چیست، مفسد فی الارض کیست؟ مجله فقه و حقوق، شماره ۹، ۱۳۹۰، ص ۲۹.

تباهی در خشکی و دریا پدیدار شده است) به معنای قحطی و یا تباهی، و در آیه « للذین لا یریدون علو فی الارض و لافساد» (قصص ۸۳: برای کسانی که نمی‌خواهند در زمین سرکشی و تبهکاری کنند) به معنای سرکشی به کار رفته است. اما قدر جامع همگی آنها تحقق امری بر ضد صلاح و خارج شدن امر از حالت اعتدال است.

با توجه به معنای لغوی فساد می‌توان قتل، ظلم، کفر، جنگ، تضییع حقوق دیگران و اخلال در احکام الهی، قوانین و مقررات اسلامی را- که همگی ضداصلاح‌اند- از مصادیق فساد برشمرد.

اما در برخی از آیات قرآن، کلمه «مفسد» در خصوص افرادی به کار رفته که در روابط اقتصادی خود با مردم مرتکب عدم صداقت می‌شوند و ان شامل مواردی است که امروزه مصادیق آن را در قانون تعزیرات حکومتی تحت عنوان تقلب در کسب و گران‌فروشی و کم-فروشی می‌یابیم. به عنوان مثال در آیات ۱۸۱ تا ۱۸۳ سوره شعرا چنین آمده: «اوفوا الکیل و لاتکونوا من المخرین؛ وزنوا بالقسطاس المستقیم؛ ولاتبخسوا الناس اشیاءهم و لاتعثوا فی- الارض مفسدین»: یعنی پیمانانه را تمام دهید و از کم‌فروشان مباشید؛ با ترازوی درست بسنجید و به مردم اجناسشان را کم مدهید و در این سرزمین فتنه و فساد برپا نکنید.

مشابه همین آیه شریفه در آیه ۸۵ سوره اعراف . با ذکر عبارت «لاتفسدوا» نیز تکرار شده است. آن‌جا که می‌فرماید: «و به سوی [قوم] مدین، برادرشان شعیب را [فرستادیم] که گفت ای قوم من! خداوند را که خدایی جز او نداریم بپرستید، به راستی که حکم روشنی از سوی پروردگارتان برای شما آمده است؛ پس پیمانانه و ترازو را، درست بدارید [و تمام بدهید] و به مردم اجناسشان را کم ندهید و در این سرزمین پس از اصلاحش، فتنه و فساد نکنید که اگر مؤمن باشید، این برای تان بهتر است». کما این که سوره «مطففین» (کم فروشان) به طور کامل، در مقام حرمت کم‌فروشی و تحذیر مردمان از این امر، با اشاره به حساب‌رسی ایشان در جهان آخرت بیان شده است. در زبان فارسی نیز در مقابل کلمه فساد به واژه‌های تباه شدن، تباهی، پوسیدگی، فتنه و آشوب، ظلم، لُهو و لعب اشاره شده است.